

Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden

544

Vragen van de leden **Feenstra** en **K. Zijlstra** (beiden P.v.d.A.) over *de snelle kweekreactor te Kalkar*. (Ingezonden 25 maart 1991)

1

Wat zal het resultaat (kunnen) zijn van de ontwikkelingen in Duitsland namelijk dat de snelle kweekreactor te Kalkar niet zal kunnen beschikken over de benodigde vergunningen en dat voortzetting van de onderhouds-financiering van de SNR-300 onzeker is? Is de Nederlandse regering hierover geïnformeerd? Wanneer zal deze Kamer worden ingelicht?

2

Zijn er kosten verbonden aan het op een verantwoorde wijze afronden van het Kalkar-project? Zo ja, bestaat er een verplichting voor de bij het project betrokken partners voor het leveren van een financiële bijdrage? Zo ja, welke verdeelsleutel geldt hierbij? Kunnen de stukken, waarin dergelijke verplichtingen en verdeelsleutels zijn vastgelegd, aan deze Kamer worden overgelegd?

3

Kan de SNR-300 worden omgebouwd tot een gasgestookte elektriciteitscentrale? Zo ja, welke kosten zullen hiermee gemoeid zijn? Wie kan tot deze investeringen besluiten? Welke rendementsverwachting geldt hierbij?

4

Wat gebeurt er bij het afronden van het Kalkarproject met het reeds aangeschafte materiaal voor de eerste kernlading, in het bijzonder met de Nederlandse bijdrage van 5%? Indien deze 60 kilogram plutonium naar Nederland wordt overgebracht, welke bestemming en behandeling zal de regering daar aan geven?

Antwoord

Antwoord van minister **Andriessen** (Economische Zaken). (Ontvangen 1 mei 1991)

Bij brief van 26 maart jl. deed u mij de op 25 maart jl. door de leden van de Tweede Kamer, de heren Feenstra en K. Zijlstra gestelde vragen over de situatie rond de snelle kweekreactor te Kalkar toekomen. Het leek mij wenselijk om mij niet te beperken tot de beantwoording van deze vragen maar u met bijgaande notitie een wat breder overzicht te geven van de situatie waarin het Kalkarproject thans verkeert. Dit geldt vooral omdat de Duitse Bondsregering er nu vanuit gaat dat de snelle kweekreactor te Kalkar nimmer in bedrijf zal worden gesteld. Reden daarvan is dat nog enkele deelvergunningen ontbreken terwijl de kans op verkrijging daarvan naar het oordeel van de Bondsregering niet aanwezig lijkt te zijn.

Op dit moment ben ik nog niet in staat een totaal overzicht te geven, laat staan een eindafweging, van de Nederlandse positie ter zake van de

beëindiging van het project. Ik stel mij daarom voor de Kamer zodra mogelijk, van nieuwe ontwikkelingen en inzichten op de hoogte te stellen. Ik moet er uiteraard voor waken dat de Nederlandse positie bij de afwikkeling van het project zo min mogelijk in gevaar komt. Dat betekent ook dat ik in deze notitie op enkele punten terughoudendheid heb betracht.

NOTITIE OVER HET SNR 300 PROJECT (KALKAR)

1. Inleiding

Op 25 maart j.l. hebben de kamerleden Feenstra en Zijlstra vragen gesteld over het SNR 300 project in Kalkar. Zo vroeg men o.m. naar het mogelijke resultaat van de ontwikkeling inzake Kalkar in de BRD, die het gevolg zouden kunnen zijn van het gegeven dat men daar niet zal kunnen beschikken over de benodigde vergunningen. Gezien de stand van zaken lijkt het mij aangegeven niet te volstaan met uitsluitend de beantwoording van de vier vragen van beide kamerleden. In deze notitie zal ik ook aandacht besteden aan een aantal andere aspecten van Kalkar. Overigens is het thans niet mogelijk een antwoord te geven op alle denkbare vragen. Er moet immers nog een aantal aspecten nader bestudeerd worden. Voorts wens ik, gezien alle mogelijke complicaties, te voorkomen dat afbreuk gedaan wordt aan onze juridische positie bij de afwikkeling.

2. Ontwikkeling in de BRD inzake Kalkar

2.1. Aanvankelijke Duitse positiebepaling

In de tweede helft van januari j.l. heeft de BRD vrij plotseling verzocht om een bijeenkomst van de regeringscommissie die terzake van het Kalkarproject is ingesteld. Deze commissie heeft tot taak, voor de uitvoering van het project noodzakelijke besluiten namens de drie regeringen te nemen. Dit overleg heeft op 30 januari j.l. te Bonn plaatsgevonden. Hoofdelementen van dat overleg waren de volgende:

- Technisch gezien is de reactor eigenlijk al sinds 1986 klaar. Voor het ingebruiknemen ervan ontbreken nog drie deelvergunningen:
 - deelvergunning nr. 7/6 voor het voorhanden (mogen) hebben van splijstofelementen;
 - deelvergunning nr. 7/7 voor het laden van de reactor en het bedrijf ervan op zogenaamd nulvermogen;
 - deelvergunning nr. 7/7 (1) voor het bedrijven van de reactor op vol vermogen.

Sinds 1985 is er door de vergunningverlenende deelstaat van de BRD i.c. Nordrhein-Westfalen, geen enkele deelvergunning meer afgegeven. Zelfs is geen 'uitgeklede' vergunning afgegeven; een vergunning zonder nieuwe besluiten maar waarmee wel al het in het verleden vergunde nog eens werd bevestigd. De reden hiervoor is dat elke verleende deelvergunning vergezeld gaat van een verklaring, inhoudende dat al hetgeen in het verleden is vergund, thans nog steeds vergunbaar is. De vergunningsverlener steide telkens nieuwe vragen en wierp nieuwe probleem-punten op. Daardoor was de vergunningaanvrager voortdurend terug bij af. In de BRD is de vergunningverlening niet gebonden aan een bepaalde termijn. Ook is het praktisch uitgesloten dat bij het verloop van de vergunningverlening bij voortduring het enige instrument wordt ingezet waarover de Bondsregering beschikt om de verlening te bespoedigen, namelijk het geven van een 'aanwijzing' (Weisung). De door de betrokken bewindsman i.c. Minister Töpfer wel afgegeven 'procedurele' Weisung heeft in de praktijk trouwens tot geen enkele versnelling van de vergunningver-

lening geleid. Dit geldt ook voor het overleg dat van de kant van de Bondsregering, tot op het hoogste politieke niveau, met de vergunningverlenende deelstaat is gevoerd.

De Bondsregering was dan ook van oordeel dat al het mogelijke was gedaan om het proces inzake de vergunningverlening te bespoedigen. In de praktijk heeft echter geen enkele maatregel succes gehad.

- Vanwege de uitzichtloze situatie bij de vergunningverlening waren de instanties, die sinds de plafonnering door België en Nederland (zie hierna) nog geld in het project staken (de Duitse Bondsregering, de Duitse stroomproducenten en de Duitse industrie) daartoe niet langer bereid. Gelet op het gegeven dat voor de conservering van de reactor rond DM 9 mln./maand nodig is en gegeven het feit dat er per 1 januari j.l. in totaal nog maar DM 105 miljoen beschikbaar was voor het project, zou de SNR 300 naar Duitse mening onherroepelijk zijn financieel einde vinden aan het eind van het lopende jaar. Gezien de per de datum van 30 januari j.l. nog beschikbare middelen van rond DM 95 mln. werd van Duitse kant aangedrongen op een snel besluit tot stopzetting. Zodoende zou het resterende geld benut kunnen worden voor de afwikkeling van het project.

Het besluit géén nieuw geld meer te fournieren kon volgens de betrokken Duitse instanties niet worden beschouwd als een formeel besluit het Kalkarproject stop te zetten. Het is overigens duidelijk dat het dichtdraaien van de financiële kraan de facto niet echt anders kan worden beschouwd dan als een besluit, gericht op het stopzetten van het project.

Uiteraard werd tijdens het overleg van 30 januari j.l. van Nederlandse kant geen stelling betrokken inzake de stopzetting. Het nemen van een dergelijk besluit is op grond van de in 1972 gemaakte afspraken, immers voorbehouden aan de drie betrokken regeringen en niet aan de regeringscommissie. Van Nederlandse kant is volstaan met het vragen om nadere toelichting op de Duitse positiebepaling en met name of men gezien zijn verplichtingen wel al het mogelijke had gedaan de vergunningverlening te doen realiseren. Een

aantal van deze vragen zou, zo werd toegezegd, naderhand schriftelijk beantwoord worden.

Die aanvullende informatie zijdens BMFT is – ten dele – verstrekt bij brief van 7 februari j.l. Hoofdelementen waren:

- Na afronding van het plafonneringsoverleg in 1983 is de verdere bouw en de financiering van Kalkar aanvankelijk volledig volgens plan verlopen. De ramp te Tsjernobyl vormde evenwel een wezenlijk breekpunt. Nadien is geen nieuwe vergunning meer verleend. Dit ondanks het gegeven dat de landsregering van Nordrhein-Westfalen steeds verzekerd heeft het vergunningsverleningsproces 'nach Recht und Gesetz' te zullen continueren.
- De nog bij de financiering van het project betrokken instanties hebben sinds 1987 telkenjare tezamen DM 105 mln. ter beschikking gesteld ter overbrugging van de zgn. 'Wartefase'. Men koesterde namelijk de hoop dat de vergunningverlener op een gegeven moment alsnog bereid zou zijn de betrokken vergunningen af te geven. Deze hoop is niet vervuld. Er is voorts geen enkele aanwijzing dat hierin op – afzienbare – termijn verandering zal komen.
- Een zgn. 'Untätigkeitsklage', een klacht tegen Nordrhein-Westfalen op grond van het gegeven dat het vergunningsverleningsproces niet 'nach Recht und Gesetz' verloopt, heeft naar Duitse mening geen kans op resultaat. De vergunningsverlener is immers wel degelijk steeds actief geweest en heeft de vergunningsaanvrager zelfs overladen met vragen om aanvullende informatie; men heeft studies laten doen etc.. Ook naar het oordeel van het 'Bundesverfassungsgericht' heeft de vergunningsverlener nog een aanzienlijke speelruimte bij beantwoording van de vraag welke aspecten hij bij de beoordeling van de vergunningsaanvraag – nog – kan betrekken.
- Tegelijk werd een overzicht verstrekt van de financiering van de kosten voor de SNR 300 tot nu toe. Dat beeld ziet er als volgt uit.

Bron	Bedrag (x DM 1 mln.)
1 BMFT	3.398,9
2 Investeringspremies BRD	572,1
3 Nederl. Staat	470,0
4 Belgische Staat	470,0
5 SBK (incl. Sep voor ca. DM 40)	265,5
6 Duitse stroomproducenten	1.317,6
7 Duitse industrie	440,0
8 Leverancierskrediet	100,0
Totaal	7.034,1

e) Vermeldenswaard is nog dat zowel tijdens de vergadering van de regeringscommissie als in de brief van 7 februari j.l. er van de zijde van het BMFT van werd uitgegaan dat een eventueel besluit tot stopzetting gezamenlijk zou worden genomen. Vandaar ook dat uitdrukkelijk werd verklaard dat het besluit om geen verdere middelen meer te fourneren, niet kon worden gezien als zo'n besluit.

2.2. Ontwikkeling Duitse positiebepaling

De brief van 7 februari 1991 werd gevolgd door een nieuwe brief op 27 februari j.l. Daarin was voor het eerst sprake van een zekere koerswending wat betreft de besluitvorming over de stopzetting. In die brief kwamen de volgende elementen aan de orde:

- allereerst werd vermeld dat bij het zoeken naar oplossingen voor de met plutonium gevulde splijtstofelementen, het nog beschikbare plutonium en het plutoniumafval, uiteraard alle noodzakelijke non-proliferatievoorwaarden in het oog gehouden zouden worden;
- de kosten, verbonden met het eventueel afbreken van Kalkar zouden niet ten laste gebracht kunnen worden van de opdrachtverlener tot de bouw i.c. SBK¹ (waarin de Sep voor een kleine 15% deelneemt);
- van de Belgisch-Nederlandse partners, hun elektriciteitsproducenten, resp. van de Belgisch-Nederlandse partners in INB² (Neratoom voor Nederland) zou, naar het oordeel van BMFT, in redelijkheid geen bijdrage meer kunnen worden verwacht voor welke kosten dan ook die zouden voortvloeien uit de beëindiging van het project. Dit gezien de in 1983

verrichte plafonnering door België en Nederland.

d) Daar de kosten, verbonden aan stopzetting, hoger zouden zijn dan de restopbrengst van Kalkar, zouden de Belgische en Nederlandse partners, (inclusief Sep en Neratoom) niet meer hoeven te rekenen op netto baten, voortvloeiende uit de stopzetting.

Gelet op deze aan Duitse zijde getrokken conclusies werd door de Bondsregering – herhaald – gevraagd om een snel besluit van de Nederlandse en Belgische regering om tezamen met de BRD het project te beëindigen.

Op 20 maart 1991 volgde een nieuwe Duitse brief (telefax). Daarin werd medegedeeld dat in de middag van dezelfde 20e maart hernieuwd overlegd zou plaatsvinden tussen Minister Riesenhuber (Bundesminister für Forschung und Technologie) en de nog bij de financiering betrokken Duitse partners. Doel van dat gesprek zou zijn formeel vast te stellen dat de financiering van Kalkar niet langer verzekerd was. Gezien deze constatering heeft SBK, in aanmerking genomen de in 1972 overeengekomen Duitse subsidievoorwaarden, naar de mening van BMFT het recht de samenwerking, gericht op de totstandkoming van Kalkar, op te zeggen. In 1972 is immers in de Duitse subsidievoorwaarden bepaald: 'Vertragsänderungen bedürfen der vorherigen Zustimmung der Staaten. Das gilt nicht für die Kündigung wenn bei gemeinsam festgestellten erhöhtem Kostenanfall (.....) weitere Zuschüsse nicht gewährt werden.'

Op 21 maart j.l. heeft mijn collega Riesenhuber mij vervolgens telefonisch van de situatie op de hoogte gesteld. Hij deelde mij mee dat hij voortzetting van het project niet meer mogelijk achtte. Deze conclusie werd gedeeld door de overige Duitse partners in het project.

Bij brief van 21 maart j.l. is voornoemde telefonische mededeling door de Bondsminister Riesenhuber bevestigd. De door de Duitse financiers gezamenlijk getrokken conclusies waren de volgende:

- het ziet er niet naar uit dat het vergunningsverleningsproces op

afzienbare termijn met succes kan worden afgerond;

- de Duitse partners kunnen het dientengevolge niet verantwoorden nog additionele fondsen te fourneren ter verlenging van de zgn. 'Wartepfase';
- de Nederlands/Belgische regeringen hebben, als uitvloeisel van de plafonnering al in 1983 afgezien van verdere bijdragen aan Kalkar;
- gegeven deze situatie stelt de Minister für Forschung und Technologie vast dat 'das Projekt zu beenden ist';
- SBK was opdragen er voor te zorgen dat maatregelen zouden worden getroffen om het project met zo gering mogelijke kosten te beëindigen.

Bedoeld besluit is op 21 maart 1991 ook in een persbericht van het BMFT met als kop: 'Brüterprojekt SNR 300 wird nicht weitergeführt' wereldkundig gemaakt. Ter vermijding van verdere kosten werd in dat persbericht door de Duitse autoriteiten verder bepaald 'Die Entscheidung zur Projekteinstellung (...) bereits jetzt getroffen'. Achtergrond van genoemd besluit was dat met de verantwoordelijke autoriteiten voor de vergunningsverlening in Nordrhein-Westfalen 'keine positive Kernkraftpolitik zu machen sei' en dat de verantwoordelijkheid voor het einde van het Kalkarproject 'eindeutig' ligt bij genoemd 'Bundesland'.

2.3. Evaluatie

Ffeitelijk moet worden geconstateerd dat het besluit tot stopzetting dus genomen is door de Duitse regering. Deze hebben dan ook aan hun Belgische en Nederlandse partners gevraagd dit besluit te gedogen en wel onder afzien van welke wederzijdse claims tot compensatie dan ook.

3. Nederlandse positiebepaling

3.1. Inleiding

Alvorens de vraag, welke positie ons land moet innemen t.o.v. dit verzoek en in het bijzonder t.o.v. de vraag of Nederland schadevergoeding moet claimen, te kunnen beantwoorden is nadere evaluatie nodig, die uiteraard deels tezamen met mijn Belgische collega wordt uitgevoerd. Daartoe

schets ik allereerst een – 'kort' – overzicht van de verplichtingen die ons land bij de start van het project heeft aangegaan. Tevens komt daarbij aan de orde een overzicht van alle overheidsuitgaven voor Kalkar zelf en voor de ontwikkeling van de natriumtechnologie in ons land. Daarbij zal ik ook enkele regels wijden aan de 'baten' van onze deelneming aan dit project.

3.2. Historisch overzicht van de bij de start van het SNR 300 project door Nederland aangegane verplichtingen³

a. Lasten

Een eerste aanzet voor een Nederlandse rol in de ontwikkeling van de snelle natrium gekoelde kweekreactor werd gegeven rond 1960. TNO begon toen met het verrichten van onderzoek naar het gebruik van natrium als reactor-koelmiddel. Uit het toen bestaande nucleaire ontwikkelingsfonds werd in de periode 1964/1968 een ontwikkelingsprogramma gesteund, waaraan ook Euratom deelnam. De basis voor de samenwerking tussen de BRD, België en Nederland inzake het Kalkarproject is te vinden in twee in algemene termen gestelde memoranda tussen de BRD en België enerzijds en de BRD en Nederland anderzijds. Deze in 1967/8 tot stand gekomen memoranda zijn daarna uitgewerkt in meer gedetailleerde richtlijnen (outlines). Daarmee werd in 1968 door de toenmalige minister van Economische Zaken ingestemd. In die richtlijnen werden drie projectfasen onderscheiden:

1. opzet en uitvoering van een zgn. basisprogramma voor voorbereiding en bouw van een prototype centrale;
2. het ontwerp (2a), alsmede bouw en exploitatie (2b) van zo'n centrale;
3. studies over meer geavanceerde systemen.

In juni 1969 ging Nederland accoord met het aangaan van samenwerking op het terrein van snelle reactoren met Duitsland. In eerste instantie betrof de samenwerking nog niet de bouw van de 300 MWe prototype reactor. Hiertoe besloot de regering pas in 1972, nadat een kosten/batenanalyse door het NEI een gunstig resultaat te zien gaf. Het deelname percentage van Nederland werd daarbij op 15% vastgesteld, gelijk aan het Belgische aandeel.

Oorspronkelijk was Luxemburg eveneens partner, maar die rol werd overgenomen door België.

Op 10 mei 1973 heeft Nederland vervolgens aan de toekomstige exploitant (SBK) van Kalkar toegezegd de bouwkosten van de reactor, die in 1979 aan het net zou komen, voor 15% te subsidiëren (waarvan 1,2% afkomstig van de Sep). De financiering werd gestoeld op de Wet Fonds Ontwikkeling Snelle Kweekreactor die een toeslag ad 3% op de stroomkosten inhield (Naderhand werd deze wet vanwege aanzienlijk verzet ingetrokken). De totale Nederlandse toezegging betrof, gezien de aanvankelijk geraamde bouwkosten van rond DM 1,5 mld., ruim DM 225 mln. (DM 212 mln. voor rekening van de Staat).

Voorts werd:

- door de drie deelnemende staten en SBK een overeenkomst gesloten voor het afdekken van exploitatierisico's, die zouden zijn verbonden aan het bedrijf van de reactor. Het maximale Nederlandse risico beliep in dat kader DM 22,5 mln. (15% van DM 150 mln).
- een risico-overeenkomst gesloten tussen de Staat en Neratoom terzake van levering van componenten (deze hield een getrappt systeem in, waarbij de Staat werd verplicht om voor risico's tot een bedrag van f 42 mln. tenminste 50% en daarboven 95% te vergoeden.
- door de Staat de verplichting op zich genomen aan SBK 5% van de totale voor de eerste kernlading benodigde hoeveelheid plutonium – om niet – beschikbaar te stellen.
- door de Staat de verplichting op zich genomen tot subsidiëring van ondersteunend onderzoek en ontwikkeling voor de productie van de Nederlandse componenten voor Kalkar.
- in 1977 door Nederland aan het BMFT een garantie gegeven. De Staat zou 15% van de lasten betalen voor het geval een garantie van BMFT aan SBK zou worden opgeëist. Deze garantie kreeg SBK om in de toekomst leningen te kunnen opnemen voor de financiering van vervolgladingen plutonium, totdat de plutonium-cyclus zou zijn gesloten.

De initiële subsidie van rond DM 212,25 mln. werd voor het eerst in 1977 verhoogd met DM 81,76 mln.

Op 1 mei 1980 kwam het Nederlandse aandeel in de bouwkosten via een verdere subsidie van DM 39 mln. op ruim DM 333 mln. De laatste toezegging tot verhoging van de Nederlandse bijdrage (tot DM 510 mln. waarvan DM 470 mln. voor rekening van de Staat) vond in 1983 plaats. Tegelijkertijd vond plafonnering plaats waardoor het oorspronkelijke Nederlandse aandeel van 15% geleidelijk daalde tot rond 7% van de bouwkosten. Deze plafonnering vond plaats tegen de achtergrond van de intentie het project te voltooien.

Naast de bijdrage in de bouwkosten van DM f 470 mln. werd een soortgelijk bedrag betaald aan onderzoek en ontwikkeling. De totale kosten van het project voor de Nederlandse Staat tot nu toe bedragen zo'n f 1.1 mld.

E.e.a. is hierna gespecificeerd, waarbij enkele posten nog niet volledig definitief zijn.

Bijdragen Nederlandse Staat in de kosten ontwikkeling kweekreactortechnologie en kosten Kalkar (x mln. guldens)

1. Bouw SNR 300	513
2. Kweekreactoronderzoek ECN	226
3. Natrium-ervolgprogramma	54
4. Bouw, exploitatie en afbraak 50 MW circuit in Hengelo	179
5. O & O programma TNO en Neratoom	131
6. Aanschaf Pu voor 1e kernlading	2
7. Totaal	1 105
8. Terug ontvangen uit o.m. afdrachtregelingen	-/- 2
Totaal Generaal	1 103

b. Baten

Voor de bouw van Kalkar heeft de Nederlandse industrie zo'n f 850 mln. aan orders ontvangen. Ook de onderzoeks- en ontwikkelingskosten zijn uit de aard der zaak grotendeels in Nederland besteed. Daarbij is door onderzoeksinstituten m.n. op het terrein van de engineering en de produktietechnologie kennis verkregen op het vlak van werken met hoge temperatuur. Deze kennis kan van pas komen bij de bouw van andere typen centrales, bij het kernfusieonderzoek, bij de chemische technologie en mogelijk

voor een klein deel bij de ruimtevaart.

c. *Balans van baten en lasten*

De SNR 300 was bedoeld als een demonstratieproject. In de vroege jaren '70 werd er nog van uitgegaan dat dit project – snel – zou worden gevolgd door projecten op commerciële schaal. Daarvan is het tot nu toe niet gekomen. Ook liggen zulke projecten in Europa thans niet in het verschiet. Wel heeft onze industrie kennis opgedaan bij de ontwikkeling en bouw van componenten voor Kalkar.

3.3. *Afweging*

Uit het volkenrechtelijk onderzoek door het ministerie van Buitenlandse Zaken uit 1982 is, zoals bekend, gebleken dat bepaalde in 1972 en eerdere tussen de regeringen van Duitsland, België en Nederland getroffen regelingen, het bestaan van een volkenrechtelijke verbintenis tussen de drie betrokken Staten hebben bevestigd. Zij betreft de samenwerking tussen de drie Staten terzake van de bouw en exploitatie van de prototype reactor SNR 300. Deze verbintenis heeft een beperkte geldigheidsduur, namelijk voor de bouw en de exploitatiefase van het prototype. Gedurende deze fase mag geen der samenwerkende Staten zich eenzijdig terugtrekken, tenzij op grond van een gezamenlijk genomen besluit.

De Landsadvocaat beziet momenteel onze totale juridische positie. Op het Duitse verzoek om te gedogen dat Kalkar wordt stopgezet en dat alle bij Kalkar betrokken partijen afzien van claims, welke dan ook, ook op elkaar, is door Nederland dan ook nog geen definitief antwoord gegeven.

In reactie op de eerdergenoemde brieven van Duitse kant is door de Nederlandse vertegenwoordiger in de regeringscommissie op 28 maart j.l. als volgt gereageerd:

- het Duitse stopbesluit conflicteert met de door de BRD aanvaarde verplichting om Kalkar aan het net te brengen;
- Nederland is zijn verplichtingen m.b.t. het project altijd correct nagekomen, ondanks alle politieke problemen daarbij;
- gegeven beide invalshoeken zijn 'the Netherlands State and its partners in the project (...) entitled to ask for compensations';

– voordat over compensatie definitief stelling zou kunnen worden betrokken zou, zo werd vervolgens in deze brief van 28 maart j.l. gesteld, eerst ook nog over een aantal andere zaken additionele helderheid geschapen moeten worden zoals:

* is de BRD bereid te garanderen dat 'the Netherlands government and its national partners are safeguarded against any direct or indirect claims, whether of a financial nature or of any other kind. The termination of the SNR 300 project must not have any financial consequences for the Netherlands State and its Netherlands partners'.

* worden alle terzake dienende non-proliferatiebepalingen en alle fysieke beschermingsmaatregelen 'that are applicable to the fuel and the manufactured fuel elements (...) maintained and that the relevant SNR 300 components, knowledge and technology will be used for peaceful purposes only?'

Kortom het recht tot het stellen van compensatie-claims is open gehouden. Bij brief van 16 april j.l. heb ik deze opvatting t.o.v. mijn betrokken Duitse ambtgenoot bevestigd.

4. **Mogelijke gevolgen van stopzetting**

4.1. *Inleiding*

Bij de stopzetting rijst een aantal vragen. Zo is bijvoorbeeld door de Kamerleden Feenstra en Zijlstra de kwestie opgeworpen of het indertijd door Nederland 'beschikbaar' gestelde plutonium aan ons land wordt geretourneerd. Aan deze en andere vragen wordt in het hierna volgende aandacht besteed.

4.2. *Plutonium*

a. *Inhoud verplichtingen*

Onderdeel van de in 1968 tot stand gekomen richtlijnen was, zoals gesteld, een regeling voor de plutonium voorziening van de eerste kernlading van de SNR 300. In die richtlijnen werd bepaald dat België en Nederland resp. 25% en 5% van het voor de eerste kernlading benodigde plutonium ter beschikking zouden stellen, wat de kosten daarvan ook zouden mogen bedragen. De rest zou door de BRD worden geleverd. De toenmalige

minister van Economische Zaken heeft deze afspraak vervolgens bekrachtigd in zijn brief van 10 mei 1973 aan SBK. Daarin was bepaald: 'Voorts zal ik u of een door u aan te wijzen derde een hoeveelheid plutonium ter beschikking stellen van 5% van de totale voor de eerste kern benodigde hoeveelheid plutonium.'

In een bijlage bij die brief uit 1973 zijn de hoogte en de specificatie van de bouwkosten van het Kalkar-project vermeld. Het aspect van de plutonium-voorziening was in die bijlage slechts 'ter informatie' opgenomen. Overigens hield men er toen blijkens de inhoud van die bijlage rekening mee dat Nederland – trouwens net als België – deze belofte ook zou kunnen nakomen door het toegezegde plutonium ter beschikking te stellen via 'bruikleen'.

Bedoelde toezegging is in 1979 geëffectueerd en wel als volgt:

- Op 10 mei 1979 is een leveringscontract tot stand gekomen tussen SBK en de PZEM⁴. Laatstgenoemde kon over het plutonium beschikken door opwerking van uit de Borssele-reactor afkomstige bestraalde splijtstof. In dat contract is expliciet opgenomen dat SKB eigenaar wordt van het onderhavige plutonium.
- Bovengenoemd contract is op 5 november 1979 gevolgd door een briefwisseling tussen de toenmalige minister van Economische Zaken met enerzijds SBK en anderzijds PZEM.
- In eerstgenoemde brief wordt allereerst geconstateerd dat SBK bereid is gebleken plutonium-leverantie door PZEM te laten dienen als 'vervulling' van de in de brief van 10 mei 1973 door de Staat aan SBK gedane toezegging. Vervolgens wordt daarin opgemerkt: 'Ik ben voornemens met de PZEM een regeling te treffen, volgens welke ik de PZEM rechtstreeks de in artikel 3 van (...) bovenbedoelde overeenkomst voor dat plutonium bepaalde prijs (zal) betalen'. Tenslotte wordt in deze brief opgemerkt: 'Van deze veronderstelling uitgaande (nl. dat door deze overeenkomst tenminste 70 kg plutonium aan SBK beschikbaar wordt gesteld) beschouw ik de toezegging tot het beschikbaar stellen van plutonium ten opzichte van u (SBK) als vervuld'. Bedoeld plutonium tenslotte zou bij Belgonucleaire in splijtstofelementen voor de SNR 300 moeten worden verwerkt.

– In de brief aan de PZEM is het kernpunt: 'Voorts is gebleken dat u (PZEM) en SBK bereid zijn deze leveringen mede te laten dienen ter vervulling van de in de eerste alinea bedoelde verplichting (d.d. 10 mei 1973). In verband hiermede ben ik bereid voor het ingevolge de te sluiten overeenkomst te leveren plutonium in de plaats van SBK de prijs te betalen die is bepaald in ... (het PZEM-SBK-leveringsverdrag). Betaling zal door de Staat der Nederlanden rechtstreeks aan u (PZEM) geschieden'. De kosten hiervan bleken uiteindelijk rond f 2,2 mln. te zijn.

Van belang is voorts nog dat in de subsidiebrief van 10 mei 1973 m.b.t. plutonium een regeling opgenomen is voor het geval er sprake is van definitieve weigering van de overname (van de installatie) of voor het geval van beëindiging van de risicoverdelingsovereenkomst met SBK. In deze regeling wordt een onderscheid gemaakt tussen de staten die het plutonium in natura ter beschikking hebben gesteld en staten die dat niet gedaan hebben. Voor de Nederlandse positie is de eerste situatie m.i. niet relevant. Genoemde regeling houdt het volgende in. Bij definitieve weigering van de overname of bij beëindiging van de risicoverdelingsovereenkomst moet de handelswaarde van eenzelfde hoeveelheid als waarvoor de Staten subsidie hebben verleend worden terugbetaald. Overigens lijkt die handelswaarde thans uiterst bescheiden.

De regeling die geldt voor staten die in natura plutonium hebben aangeleverd (i.c. België) houdt het volgende in: aan hen moet – voor zover het in de splijtstofelementen aanwezige plutonium economisch kan worden teruggewonnen – eenzelfde hoeveelheid plutonium worden teruggegeven. Ook bestaat de mogelijkheid om in plaats van het opgewerkte plutonium de handelswaarde daarvan te vorderen.

b. Wat is er gebeurd met het plutonium

Tijdens de bouw van de centrale heeft ook de produktie plaatsgevonden van de brandstofelementen voor de eerste kern van de SNR 300. Voor 40% (82 splijtstofelementen) gebeurde dit in Dessel (België). De rest in Hanau (BRD). De geprodu-

ceerde elementen zijn daar nu ook nog opgeslagen. Bovendien bevinden zich op beide plaatsen nog niet verwerkte hoeveelheden plutonium alsmede afval met plutoniumresten daarin. SBK beziet momenteel wat met dit materiaal kan gebeuren. Daarover bestaat thans nog geen duidelijkheid.

c. Beoordeling

Voor een beoordeling van de plutonium-situatie was allereerst van belang dat de drie betrokken staten verschillende belangen hadden. Het Nederlandse belang was voornamelijk gelegen in de natrium-technologie maar voor België was dat belang duidelijk gelegen in de plutonium-technologie. Het is dan ook vanuit die optiek verklaarbaar dat België vijf keer meer plutonium dan Nederland beschikbaar wilde stellen en dit bovendien 'slechts' in bruikleen wilde geven en t.z.t. een zelfde hoeveelheid terugverlangde. Voor Nederland was daarvoor geen reden. Nederland had zijn plutonium-aandeel, evenals de BRD, in financiële zin geleverd. Het nakomen van onze plutoniumverplichting aan SBK berust vervolgens op een privaatrechtelijke transactie tussen twee private rechtspersonen nl. PZEM en SBK.

Dat de Nederlandse Staat m.b.t. deze transactie de verplichting op zich heeft genomen om namens SBK de prijs voor het geleverde plutonium aan PZEM te betalen wijzigt het privaatrechtelijke karakter niet. De Staat is geen partij bij de overeenkomst maar handelde in deze voor SBK.

Nederland heeft de plutonium verplichtingen geheel voldaan en heeft dus geen enkele juridische en/of economische aansprakelijkheid meer. Het eigendomsrecht is overgegaan op SBK. Die instantie is verplicht noodzakelijke regelingen te treffen. Overigens kan nog opgemerkt worden dat de economische eigendom van het plutonium weliswaar bij SBK, maar dat de juridische eigendom bij Euratom berust.

Tenslotte wil ik hierbij nog een kort beeld schetsen van de in het geding zijnde non-proliferatie aspecten. In het reeds eerder aangehaalde leveringscontract tussen PZEM en SBK dd. 10 mei 1979 is in artikel 1.2

het volgende bepaald: 'Das Plutonium darf nur für friedliche, nicht-explosive Zwecke im Einklang mit den Bestimmungen des Vertrages über die Nichtverbreitung von Kernwaffen verwendet werden. Das Plutonium unterliegt den Sicherheitskontrollvorschriften des Euratomvertrages und den entsprechenden Ausführungsbestimmungen der Kommission der Europäischen Gemeinschaften so wie denen den entsprechenden von der Gemeinschaft, den Mitgliedstaaten und der IAEA abgeschlossenen Abkommen'.

Ook BMFT gaat in zijn brief van 27 februari 1991 er van uit dat: 'Die Verwertung des Erstkerns oder seine Wiederaufarbeitung, sowie die Aufarbeitung der Produktionsabfälle und Restmengen (.....) können aber jedenfalls unter Wahrung der politischen Rahmenbedingungen (Nonproliferationsmassnahmen, Physischer Schutz) vorgenommen werden'.

Zoals hiervoor al vermeld ga ik ervan uit dat aan deze bepalingen strikt de hand wordt gehouden. Het feitelijk toezicht op het plutonium berust bij Euratom en IAEA.

4.3. Gevoelig materiaal, kennis e.d.

Bij het ontwerp van de reactor, bij de bouw en bij het ontwikkelen en testen van de componenten is een grote hoeveelheid kennis opgedaan. Die ligt vast in zeer veel documenten en in de installatie zelf. Een deel van deze kennis betreft niet-gevoelige zaken. Een deel is uit het oogpunt van non-proliferatie van 'gevoelige' aard. Dat betekent dat enig besluit tot stopzetting vergezeld dient te gaan van een adequate regeling om deze kennis te blijven 'beschermen'. Om die reden is in de eerder genoemde brief van 28 maart 1991 niet alleen gerefereerd aan de non-proliferatievoorwaarden ook m.b.t. 'knowledge and technology', maar evenzeer gesteld dat '... the termination .. will not influence existing industrial agreements on the protection of industrial proprietary information'. Ook zal een voorziening nodig kunnen zijn voor – een deel – van het Euratom archief.

4.4. Door Nederland gestelde garanties

Zoals in paragraaf 3.2 is aangegeven

is door Nederland in de vroege jaren '70 voor het project een aantal garanties afgegeven. De zwaarstwegende is zonder twijfel die t.b.v. Neratoom. Die garantie is in beginsel immers niet gebonden aan een plafond. De garantie die het meest in de belangstelling heeft gestaan is zonder twijfel die, die uit het zgn. 'Risikobeteiligungsvertrag' tussen de drie betrokken staten met SBK voortvloeide. Onze garantie in deze beliep een bedrag van DM 22,5 mln. In 1986 heeft de Duitse regering gevraagd om heronderhandelingen om dit bedrag – naar boven – aan te passen. Daarvan is het, zoals bekend, niet gekomen.

Ik ga ervan uit dat al deze garanties kunnen vervallen, zonder dat sprake moet zijn van enige afdekking uit hoofde van deze garanties.

4.5. Wat gebeurt er met de SNR 300?

Een vraag van bijzondere betekenis is, wat er met de reactor gaat gebeuren, wat e.e.a. gaat kosten en wie daarvoor moet opdraaien. Ook deze laatste vraag wordt thans mede door de landsadvocaat gezien.

Momenteel vindt er in Duitsland beraad plaats over de vraag wat er met de reactor gaat gebeuren. Daarbij lijkt momenteel nog sprake te zijn van twee opties. De eerste houdt in algehele afbraak. De tweede is gericht op aanpassing van Kalkar in de richting van een met fossiele brandstoffen gestookte centrale. In discussie is zowel overgang op gas als op aardolie. Deze discussies vinden plaats tussen alle Duitse bij het project betrokken partijen.

Zou Kalkar in zijn oorspronkelijke vorm aan het net gekomen zijn dan zou de Sep recht hebben op 15% van de stroomopbrengst van Kalkar. Zou dit project omgezet worden in een conventionele olie of gascentrale dan ligt verdere betrokkenheid van de Sep niet zonder meer voor de hand.

Bij beide opties vormt de reiniging van alle componenten die met natrium in aanraking zijn gekomen een bijzonder aandachtspunt. Natrium is namelijk brandbaar wanneer het in aanraking komt met lucht of water. Deze reiniging is

trouwens niet alleen gecompliceerd maar ook kostbaar. Deze moet namelijk zeer zorgvuldig geschieden, opdat géén natriumresten achterblijven. Het is thans nog te vroeg om een verantwoorde schatting daarvan te geven. Sprake is van meerdere honderden miljoenen guldens. Niet uit te sluiten is dat deze kosten volgens de in de vroege jaren '70 gesloten overeenkomsten door INB gedragen zouden moeten worden. Neratoom participeert voor 15% in INB. Voorzover INB al zou kunnen worden aangesproken bestaat in deze dus ook mogelijk een zeker risico voor Neratoom. Voorzover Neratoom al wordt aangesproken bestaat ook de mogelijkheid dat per saldo de Staat zou kunnen worden aangesproken. Dit gezien de risico-overeenkomst die Neratoom in 1972 met de Staat heeft gesloten. Het is duidelijk dat dit onaanvaardbaar is, omdat de Staat der Nederlanden niet verantwoordelijk is voor het mislukken van het project en altijd zijn verplichtingen is nagekomen. Dat voor deze opvatting van Duitse zijde begrip bestaat blijkt uit het gestelde in de brief van de Bundesminister für Forschung und Technologie d.d. 27 februari 1991. Omtrent dit thema is daarin namelijk het volgende bepaald: 'Unabhängig vom Ergebnis der weiteren Prüfungen kann schon jetzt ausgeschlossen werden, dass die belgische oder niederländische Regierung über die im Minister-treffen vom Jahre 1983 vereinbarten Höchstgrenzen hinaus in Anspruch genommen werden kann oder wird. Ebenso ist nicht ersichtlich, dass die belgischen und niederländischen SBK-Gesellschafter oder die belgischen und niederländischen INB-Partner in irgendeiner Weise zu zusätzlichen finanziellen Leistungen herangezogen werden können'.

Van betekenis is ook de navolgende passage uit de brief van dezelfde minister d.d. 20 maart j.l. Ook dat citaat volgt hierna integraal. 'Um die Abwicklung des Vorhabens mit den noch nicht ausgegebenen Beträgen der von den oben genannten, zuletzt an der Projektfinanzierung beteiligten deutschen Stellen bereitgestellten oder zugesagten Mitteln bestreiten zu können und Nachforderungen unter den Beteiligten zu vermeiden, soll die Einstellung des Vorhabens umgehend und mit möglichst geringen Kosten verwirklicht werden.

Het moge duidelijk zijn dat ik de kosten die verband houden met afbraak of conversie van het Kalkarproject dan ook beschouw als een intern Duits probleem. Gelet op de opvattingen hieromtrent van mijn Duitse collega ga ik ervan uit dat deze mijn visie hieromtrent deelt.

4.6. Afweging

Het is duidelijk dat de beëindiging van het Kalkarproject een groot aantal maatregelen impliceert. Gelet op de in het geding zijnde materie zal de afwikkeling in financiële zin, maar ook anderzijds (denk bijvoorbeeld aan het plutonium) met de grootst mogelijke zorgvuldigheid moeten geschieden. Evident is dat ik van oordeel ben dat ons land in geen enkel opzicht de financiële lasten zou moeten dragen van deze afwikkeling. Duidelijk is wel dat zorgvuldig moet worden toegezien op de naleving van alle in het geding zijnde non-proliferatie bepalingen resp. regelingen m.b.t. de fysieke bescherming van gevoelig(e) materiaal, kennis etc.

Overigens lijkt het mij niet erg waarschijnlijk dat de baten die zouden kunnen voortvloeien uit de – gedeeltelijke – afbraak van Kalkar opwegen tegen de kosten. M.a.w. ik ga vooralsnog niet uit van een netto opbrengst. Dit impliceert ook dat naar mijn voorlopige oordeel niet gerekend behoeft te worden op netto uitkeringen ingevolge afbraak of conversie. Ook hieromtrent was mijn Duitse collega in zijn brief van 27 februari j.l. duidelijk.

5. Voorlopige conclusies

- a. Veel vragen m.b.t. Kalkar kunnen op dit moment nog niet worden beantwoord. Dat is ook de achtergrond van het gegeven dat de Nederlandse Staat nog geen definitief standpunt bepaald heeft t.o.v. het Duitse besluit het Kalkarproject stop te zetten. Overigens zal de regering zodra mogelijk een standpunt bepalen.
- b. Zodra mogelijk zal ik u het regeringsstandpunt hierover voorleggen. Uitgangspunt daarbij van mijn kant zal in elk geval zijn dat de Staat en al zijn Nederlandse bij het project betrokken partners, gevrijwaard blijven van claims, in welke zin dan ook.
- c. De beëindiging van het project

brengt met zich mee dat adequate maatregelen moeten blijven gelden opdat blijvend wordt gegarandeerd dat nonproliferatie-bepalingen, maatregelen tot fysieke bescherming e.d., zorgvuldig en blijvend worden nageleefd.

¹ Schnell-Brüter-Kernkraftwerksgesellschaft m.b.h. (de opdrachtgever tot de bouw)

² Internationale Natrium-Brutreaktor-Bau Gesellschaft m.b.h. (de bouwer van de centrale)

³ In een bijlage hierbij is een overzicht weergegeven van de structuur van de samenwerking van alle partijen (Ter inzage gelegd op de Bibliotheek)

⁴ Thans voor wat betreft de productie van elektriciteit opgegaan in EPZ.